

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2020

Romano džaniben

časopis romistických studií | 27. ročník | 2/2020

Na obálce:

Rosálie Dychová na školní fotografii, okolo roku 1940 |

Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

- Michal Schuster
„Jinak bychom tady nebyli.“ Příběh rodiny Dychovy z obce Hrušky (okr. Břeclav) 7
- Renata Berkyová
Žádosti o uznání holokaustu Romů a Sintů v Čechách. Výsledky výzkumu žádostí o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. u lidí vězněných v CT Lety 55
- Kristýna Hájková
Hledání skulin v mocenské asymetrii: veřejná angažovanost na slovenském venkově v intersekcionalní perspektivě 91
- Michael Beníšek
O původu Piurkova seznamu romských slov u Miklošiče 115

NERECENZOVANÁ ČÁST

- Arne B. Mann
Kto boli obeť v Motyčkách? 129
- Markéta Hajská
O trajo si t'al pestrívo / Život musí být pestrý. Vyprávění Viktora Salinase 141
- Eva Kropiwnická
Baro pharo kamiben / Osudová láska a další ukázky z tvorby 165
- Překročit mantinely normality a zaplnit prázdná místa (Renata Berkyová)** 175
- Vendula Fremlová
Bílá Místa 177
- Ukázky z výstavy *Bílá Místa***
- Romane Kale Panthera
Mifeš ukraden / přepis historie 191

Martin Zet

La Europakeri unija del duma romanes! / Evropská unie mluví romsky! 196

ARA ART, Divadlo Husa na provázku

Futuroma 199

Alica Heráková

Reflexe divadelního představení *Gadžové jdou do nebe* 201

RECENZE | ANOTACE

Kolektiv autorů:

Neviditelné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeomos

(Anna Remešová) **207**

Huub van Baar, Angéla Kószé:

Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe

(Tomáš Reichel) **213**

Radek Vorlíček: *Jak se daří inkluzi u nás na Slovensku*

(Jurina Rusnáková) **217**

Radek Vorlíček

Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku

Červený Kostelec: Pavel Mervart, 322 s., ISBN 978-80-7465-387-2

Keď na odbornom seminári Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied moderátor predstavoval publikáciu Zuzany Kusej *Škola nie je pre všetkých* (viz recenze Davida Doubka v *Romano džaniben* 1/2017; pozn. red.), povedal, že je to ťažká kniha. Nie váhou, ale obsahom. Požičiam si jeho slová a zopakujem ich na adresu knižky Radka Vorlíčka. Je to ťažké čítanie. Viem, že v recenzii na odbornú publikáciu sa očakáva predovšetkým zhodnotenie jej vedeckej kvality, posunu v poznaní a potenciálu byť zdrojom poznania pre iných, aj k tomu sa dostanem. Na úvod si však dovoľím vyjadriť vlastné emócie, ktoré som pri jej čítaní vnímala. Príbehy Juraja, Rebeky, Viktora, Alana, Aleša a ďalších detí vo mne vyvolali ľútosť aj neodbytný pocit bezmocnosti. To nie je veľmi vedecké, ale súhlasím s autorovým tvrdením, že vedec je tiež človekom, občanom so svedomím aj spomenutými emóciami. Aj ony sú motiváciou pre angažovanie sa vedy v praxi.

Publikácia *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku* pozostáva zo štyroch častí – úvodu, metodológie, hlavnej a najrozsiahlejšej časti vychádzajúcej z autorových pozorovaní v školách a záveru. Prirodzene, za najviac podnetnú považujem hlavnú časť knižky, nazvanú „Základní školy v České a Slovenské republice“ (170 strán). Ako som už naznačila, táto časť predstavuje mozaiku príbehov žiakov a žiačok dvanástich základných škôl na Slovensku a v Čechách, ktorí sú v škole z rôznych dôvodov vylúčení z rovesníckych skupín. Radek Vorlíček sa vo svojom desaťmesačnom etnografickom výskume zamerail na sociálne a medzietnické vzťahy medzi deťmi, ktoré predkladá v kontexte „sveta“ triedy, školy, v niektorých prípadoch aj širšieho sociálneho prostredia. Svoj výskum založil na metóde polozúčastneného pozorovania, ktorú doplnil o pološtruktúrované a neštruktúrované rozhovory s rôznymi aktérmi vstupujúcimi do vzdelávania v ním navštevovaných školách (učitelia, zamestnanci mimovládnych organizácií, zástupcovia

samospráv, a ďalší). Uvedomuje si, že školy sú súčasťou širšieho prostredia a nie sú od neho odtrhnuté. Preto nenecháva „okolie“ školy nepovšimnuté a pokúša sa vzťahy „vo vnútri“ vysvetľovať v kontexte vzťahov v lokalite. Vo väčšine prípadov sa mu to darí dobre. Pre ilustráciu spomeniem situáciu dvoch rómskych chlapcov v jednej z navštvienených škôl. Autor im prideliť pseudonymy Luděk a Dušan. Kým Luděk je v triednom kolektíve začlenený, Dušan je na jeho okraji. Etnicita zrejme nebude zohrávať kľúčovú, resp. jediná rolu a autor prináša vysvetlenie cez miesto bydliska chlapcov. Na rozdiel od Luděka, Dušan žije v chudobnej a vylúčenej lokalite s veľmi nízkym štandardom bývania a negatívnou povestou. Miesto jeho bydliska ho znevýhodňuje aj v triednom kolektíve.

Pozastavím sa ešte pri výbere výskumných metód, resp. jednej z nich, ktorú pri svojom skúmaní využila aj už spomenutá Zuzana Kusá. Ide o pozorovanie (polozúčastnené - ako sa v publikácii uvádza) najmä v školských triedach počas vyučovania aj prestávok (bez prítomnosti ďalšej autority). Táto metóda Vorlíčkovi umožnila preniknúť do hĺbky vzťahov a lepšie porozumieť tomu, čo a prečo sa v triede odohráva, a na výsledku jeho publikovanej práce je to viditeľné. Autor si počas svojich návštev uvedomoval aj úskalia metódy, s čitateľmi sa delí o svoje uvažovanie v situáciách, ktoré ho „nútili“ vystúpiť z role výskumníka – pozorovateľa a zasiahnuť (išlo o šikanu jedného zo žiakov, bitky medzi deťmi). Aj on sa na nejaký čas stal súčasťou života škôl, vstúpil do vzťahov s ľuďmi, ktorí sa neskôr stali aktérmi príbehov v jeho knihe. A to nie je jednoduchá úloha, udržať si hranice vzťahov tak, aby osobné postoje výskumníka neovládli jeho vedeckú prácu, ale zároveň dostali svoj priestor. Podľa môjho posúdenia sa to Radkovi Vorlíčkovi darí. Môžem len súhlasiť s jeho tvrdením, že na vzťahy je potrebné nazerať cez ich dynamiku (vývoj, zmeny) a myslím, že aj túto ambíciu sa mu podarilo naplniť citlivo a s rešpektom ku všetkým zúčastneným. Jeho opis procesov (pokusov) začleňovania detí, ktoré sa kvôli svojej inakosti ocitli na okraji triednych kolektívov, je plastický, zrozumiteľný, autor k nemu ponúka zmysluplné vysvetlenia.

Každá škola je iným príbehom, v každej triede sa na obraze vzťahov konkrétneho dieťaťa a jeho spolužiakov/spolužiačok autor pokúša o analýzu a objasňovanie rôznych podôb sociálneho vylúčenia a tiež snáh (väčšinou málo úspešných) o ich začlenenie. Treba podotknúť, že nejde len o vylúčenie súvisiace s odlišnou (rómskou) etnicitou. Autor sa ňou zaoberá a na príkladoch jednotlivých tried ukazuje, kedy etnicita zohráva ústrednú rolu a kedy je jej význam menší alebo sa stráca. Kniha ponúka rôznorodé situácie a dôvody odmietania detí, pričom etnicita je dôležitým, ale nie jediným dôvodom. Napríklad, zatiaľ čo Aleš je spolužiakmi šikanovaný ako Róm, u Alana sú dôvodom šikany jeho špeciálne vzdelávacie potreby a z nich vychádzajúce úpravy hodnotenia, čo ostatní spolužiaci považujú za nespravodlivé. Ani v jednom prípade sa chlapcom od školy a učiteľov nedostáva účinnej ochrany, ich obťažovanie ostáva väčšinou nepovšimnuté, Aleš pod tlakom dokonca školu opúšťa.

Výskumník si všima priestorové rozmiestnenie detí v triedach, sociálnu stratifikáciu, spôsoby komunikácie medzi spolužiakmi i medzi deťmi a učiteľmi a mnohé ďalšie faktory spoluvytvárajúce ich každodennú školskú realitu. Zaujímavé sú jeho postrehy o tom, ako sa štandardné nástroje využívané v procese vzdelávania alebo organizovania školského života stávajú nástrojom exklúzie časti detí (napr. testovanie alebo rozdeľovanie žiakov do tried a skupín podľa prospechu či záujmov). Jeho príbehy nie sú povrchné, pri ich interpretácii sa opiera o dobre argumentačne podložené teoretické východiská antropológie vzdelávania. Pomerne obširna metodológia (s. 29 až 62) tiež ukazuje, že sa na výskum pripravil. Predkladá v nej svoje uvažovanie o perspektívach nazerania na vzdelávanie (napr. egocentrizmus alebo sociocentrizmus), otázky, ktorými sa zaoberal pred vstupom do škôl, ale aj v súvislosti s analýzou a interpretáciou toho, čo v nich zažil a zistil (napr. otázka sociálnej vzdialenosti medzi výskumníkom a účastníkmi výskumu, otázka selektívnosti v prístupe k skúmaniu reality, a ďalšie). Oceňujem, že samostatnú kapitolu venoval etickým aspektom skúmania.

V poslednej časti knihy nájde čitateľ stručnú sumarizáciu najdôležitejších zistení z každej navštívenej školy, v ktorej autor zhrňuje ako inštitucionálne rámce školy determinujú postavenie rómskych detí. Smutným zistením je, že školy kopírujú spoločenské nerovnosti – najvýraznejšími príkladmi sú etnicky homogénne, tzv. rómske triedy a školy. Už som spomenula, že to nie je príjemné čítanie, no z hľadiska ochrany zraniteľných detí dôležité, nesie v sebe totiž kategorický imperatív pracovať s prostredím školy tak, aby bolo viac podporné a spravodlivé ku všetkým deťom. Vrátim sa ešte raz k Zuzane Kusej (2017)¹, vo svojej publikácii konštatuje, že dnešná slovenská škola nedokáže vyrovnávať znevýhodnenia detí, skôr naopak, rôznymi stratégiami s cieľom udržať si dobré meno alebo uľahčiť deťom zvládanie učiva ich prehľbuje (napr. rozdeľovaním detí do tried podľa talentu a prospechu, či oddeľovaním detí s ťažkosťami vo vzdelávaní do samostatných tried). Zdá sa, že kniha Radka Vorlíčka prináša podobné posolstvo. Dokazuje to na príkladoch škôl a detí, ktoré vo svojich školách nenachádzajú efektívnu ochranu pred ubližovaním v rôznej podobe aj intenzite (od symbolického odmietania až po šikanu). A podobne ako Kusá aj Vorlíček poukazuje na etnickú segregáciu „zabudovanú“ v školskom systéme a v myslení niektorých učiteliek a učiteľov alebo dokonca ako dôsledok dobre mienených a inkluzívnych stratégií (napr. individuálny prístup k rómskym deťom, ktorý je obhajobou rozdeľovania detí do tried podľa etnicity a existencie rómskych tried). O etnickej segregácii v školskom systéme diskutujeme mnoho rokov, napriek tomu, že národné aj medzinárodné právo ju zakazuje. Slovenská republika dokonca zo strany Európskej komisie čelí žalobe práve kvôli segregácii rómskych detí, pričom školská prax akoby toto všetko nerefletovala.

1 Kusá, Z. 2017. *Škola nie je pre všetkých*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Ako píše Vorlíček, aj v školách, ktoré v jeho príbehoch nevyznievajú dobre, pracujú kvalitní pedagógovia. V knihe čitateľ nájde aj dobré príklady prístupov k žiakom (napr. stratégie učiteľky v druhom ročníku Máchovej základnej školy, ktorá zámerne vytvára priestor na budovanie vzťahov medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi triedy), no v silných príbehoch detí, ktorým je v škole ubližované, zanikajú. A podobne to je aj v praxi.

Autor pomenúva, vysvetľuje a predstavuje v širšom kontexte „chyby“ praxe, nemá ambíciu navrhovať riešenia, miesto toho v závere kladie otázky a uvažovanie nad nimi necháva na čitateľa. Týkajú sa budúcnosti vzdelávacieho systému z pohľadu inkluzívnych cieľov (napr. Bude sa segregácia rómskych detí rozširovať a prehľbovať? Akú rolu bude etnicita zohrávať v procesoch inklúzie a exklúzie? Bude sa venovať pozornosť šikanovaniu alebo bude prehliadané?). Za zmienku tiež stoja ilustrácie, ktoré sú pre publikáciu predovšetkým vizuálnym obohatením.

Neodpustím si ešte kritickú poznámku k zhrňujúcim záverom a hodnoteniam. Tie sú v niektorých prípadoch z hľadiska pozorovania a poznania konkrétnych tried až príliš zovšeobecňujúce. Je otázne, do akej miery bolo možné z dostupných empirických zdrojov formulovať tvrdenia zahrňujúce všetkých učiteľov a všetky učiteľky skúmanej školy. Jedná sa však skôr o formulačné nedostatky a v publikácii ako takej je evidentná snaha vyhnúť sa všeobecným súdom.

Na záver už len moje konštatovanie, že kniha bude určite prínosom pre vzdelávanie budúcich učiteľov (verím, že študentky a študentov neodradí rozsiahly úvod a metodológia). Odporúčam ju pre všetkých, ktorí sa téme inklúzie vo vzdelávaní zaoberajú. Autorovi by som navrhla pripraviť stručný súhrn zistení pre relevantné inštitúcie, napr. rezort školstva (vieme, že na dlhé čítanie nemajú čas).

Jurina Rusnáková²

² Autorka pôsobí na Ústave romologických štúdií FSVaZ Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
E-mail: jrusnakova@ukf.sk